

ZAMONAVIY MEDIADA AXBOROT OQIMI VA UNING TA'SIRI
(INFORMATION FLOW IN MODERN MEDIA AND ITS IMPACT)

Yusupjanova Mushtariy

O'zbekiston Milliy Pedagogika universiteti,
Professional ta'lim va san'at fakulteti,
1-bosqich bakalavr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy ommaviy axborot vositalarida axborot oqimining xususiyatlari, uning inson ongiga, psixikasiga, ijtimoiy xulq-atvoriga va jamiyatga ko'rsatayotgan ta'siriga bag'ishlangan. Raqamli texnologiyalar rivoji bilan axborot ishlab chiqarish va tarqatish hajmi, tezligi va qamrovi misli ko'rilmagan darajada oshdi. Maqolada axborot oqimining ijobiy (tezkor xabardorlik, bilim olish, aloqa imkoniyatlari, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish) va salbiy (axborot ortiqchaligi, dezinformatsiya, manipulyatsiya, axborot charchashi, kognitiv yuklama, ruhiy kasalliklarning kuchayishi, ekstremizm va radikallashuv) jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, axborot oqimiga yosh davrlari bo'yicha moslashish xususiyatlari, filtrlash tizimlari (filter bubble) va aks-sado kameralari (echo chamber) kabi hodisalar, sun'iy intellekt va algoritmik tavsiyalarning roli, COVID-19 pandemiyasi davridagi "infodemika" hodisasi kabi dolzarb muammolar yoritilgan. Maqola yakunida axborot oqimining salbiy ta'sirini kamaytirish va undan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar (media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, axborot gigiyenasi, hukumat va platformalar nazorati) berilgan.

Abstract: This article examines the characteristics of information flow in modern mass media and its impact on human consciousness, psyche, social behavior, and society. With the development of digital technologies, the volume, speed, and reach of information production and distribution have reached unprecedented levels. The article analyzes both the positive (fast awareness, education, communication opportunities, civil society development) and negative (information overload, disinformation, manipulation, information fatigue, cognitive load, increased mental health issues, extremism and radicalization) aspects of information flow. Age-specific adaptation to information flow, phenomena such as filter bubbles and echo chambers, the role of artificial intelligence and algorithmic recommendations, and current challenges such as the "infodemic" during the COVID-19 pandemic are discussed. The article concludes with recommendations for mitigating negative effects and effectively using information flow (media literacy, critical thinking, information hygiene, government and platform regulation).

Kalit so'zlar: axborot oqimi, media, dezinformatsiya, manipulyatsiya, axborot ortiqchaligi, kognitiv yuklama, filter bubble, echo chamber, infodemika, media

savodxonlik

Keywords: information flow, media, disinformation, manipulation, information overload, cognitive load, filter bubble, echo chamber, infodemic, media literacy

Kirish

Zamonaviy dunyoda axborot oqimi inson hayotining ajralmas qismiga aylangan. Bir necha o'n yilliklar oldin axborot asosan gazeta, radio va televideniye orqali tarqalgan bo'lsa, bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, bloglar, podkastlar va streaming platformalari axborotning 24/7 (kechayu kunduz) uzluksiz oqimini yaratmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024 yilda dunyoda har kuni 2,5 kvintillion ($2,5 \times 10^{18}$) bayt ma'lumot yaratilmoqda. Bir minut davomida YouTube'ga 500 soatdan ortiq video yuklanadi, Instagram'da 350 ming hikoya (story) joylashtiriladi, Twitter (X) da 350 ming tvit yoziladi, 200 milliondan ortiq elektron pochta jo'natiladi. Bunday ulkan axborot oqimi insonning ma'lumotni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash qobiliyatidan ancha oshib ketgan.

Ushbu maqolaning maqsadi – zamonaviy mediada axborot oqimining asosiy xususiyatlarini tahlil qilish, uning inson ongiga, psixikasiga va ijtimoiy xulq-atvoriga ijobiy va salbiy ta'sirlarini ochib berish, dolzarb muammolarni aniqlash va ularni yengillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Asosiy qism

1. Zamonaviy media axborot oqimining xususiyatlari

· Hajm (volume): Misli ko'rilmagan ko'p miqdordagi ma'lumotlar. Statistika ko'ra, bugungi kunda bir haftada yaratilgan axborot miqdori 20-asrning butun bir asrida yaratilgan axborot miqdoridan oshib ketadi.

· Tezlik (velocity): Axborot real vaqt rejimida (real-time) yaratiladi va tarqatiladi. Yangiliklar bir necha daqiqa ichida butun dunyoga yetib boradi.

· Xilma-xillik (variety): Matn, rasm, audio, video, grafika, interaktiv elementlar – axborot turli formatlarda keladi.

· Shaxsiylashtirish (personalization): Algoritmalar foydalanuvchining qiziqishlari, xatti-harakati va joylashuviga qarab axborotni filtrlaydi va moslashtiradi.

· Ko'p kanallilik (multi-channel): Bir vaqtning o'zida bir nechta qurilmalar (smartfon, planshet, noutbuk, smart-televizor) orqali axborot oqimini qabul qilish imkoniyati.

· Interaktivlik va ishtirokchilik (interactivity & participation): Foydalanuvchi endi passiv iste'molchi emas – u sharh yozishi, o'z fikrini bildirishi, kontent yaratishi va tarqatishi mumkin.

2. Axborot oqimining ijobiy ta'sirlari

Tezkor xabardorlik: Odamlar dunyoda ro'y berayotgan voqealardan bir necha

daqiqa ichida xabardor bo‘lishi mumkin. Favqulodda vaziyatlar, tabiiy ofatlar, terror xurujlari haqida tezkor ma’lumot hayot saqlaydi.

- Bilim olish va o‘z-o‘zini rivojlantirish: Massive Open Online Courses (MOOC), YouTube’dagi ta’lim kanallari, podkastlar, vebinarlar va ilmiy maqolalarga ochiq kirish orqali har kim istalgan sohada bilim olishi mumkin.

- Aloqa va ijtimoiy bog‘lanishlar: Ijtimoiy tarmoqlar uzoq masofadagi qarindoshlar va do‘stlar bilan aloqani saqlash, yangi do‘stlar va hamkasblar topish imkonini beradi.

- Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish: Mustaqil jurnalistika, blogerlar va fuqarolik faollari korrupsiya, qonunbuzarliklar va ijtimoiy adolatsizliklarni fosh qilishda muhim rol o‘ynaydi.

- Ijodiy ifoda va o‘zini namoyon qilish: Yoshlar o‘z ijodini (musiga, rasm, video, she’r, hikoya) butun dunyo bilan bo‘lishish imkoniyatiga ega.

- Iqtisodiy imkoniyatlar: Masofaviy ish, fri-lans, onlayn do‘konlar, raqamli marketing va internet-reklama orqali daromad topish imkoniyatlari kengaydi.

3. Axborot oqimining salbiy ta’sirlari

3.1. Axborot ortiqchaligi (information overload)

Inson miyasi bir vaqtning o‘zida cheklangan miqdordagi ma’lumotni qayta ishlay oladi. Kuniga 100 dan ortiq xabar, 50 ta yangilik, 200 ta elektron pochta, so‘nggi videolar – bularning hammasini qayta ishlash imkonsiz. Natijada:

- Qaror qabul qilish qobiliyatining pasayishi (choice overload – tanlov ortiqchaligi).

- Diqqatni jamlashda qiyinchilik.
- Ma’lumotni eslab qolishning yomonlashishi.
- Vaqtning samarasiz sarflanishi.

3.2. Dezinformatsiya, noto‘g‘ri ma’lumot va “fake news” (soxta yangiliklar)

Internetda hech qanday filtrsiz yolg‘on ma’lumotlar tarqalishi mumkin. Soxta yangiliklar haqiqiy yangiliklardan tezroq tarqaladi (MIT tadqiqotiga ko‘ra, soxta xabarlarini qayta tvitlash ehtimoli haqiqiy xabarlariga nisbatan 70% yuqori). Buning oqibatlarini:

- Jamiyatda ishonch yo‘qolishi.
- Ommaviy tartibsizliklar va notinchliklar.
- Saylov va siyosiy jarayonlarga ta’sir (masalan, 2016 AQSh saylovi, Brexit).
- Salomatlikka zarar – masalan, COVID-19 pandemiyasida “vaksina autizmga sabab” yoki “xlor dioksid COVIDni davolaydi” kabi yolg‘on ma’lumotlar o‘limga olib keldi.

3.3. Manipulyatsiya va propagandaning kuchayishi

Raqamli media axborot urushi va psixologik operatsiyalar uchun ideal muhit yaratadi. Azborotni boshqarish usullari:

- Emotsional manipulyatsiya: Qo‘rquv, g‘azab, nafrat uyg‘otish.
- Takrorlash effekti: Bir xil yolg‘on xabarni qayta-qayta takrorlash (J. Goebbelsning “Xo‘p takrorlangan yolg‘on – haqiqatga aylanadi” tamoyili).
- Selektiv (tanlab) ma‘lumot berish: Faqat bir tomondagi faktlarni ko‘rsatish.
- Bo‘lib-tashla va hukmronlik qil (divide and rule): Jamiyatni qarama-qarshi guruhlariga bo‘lish.
- Deepfake (chuqur soxta) texnologiyalari: Sun‘iy intellekt yordamida odamlarning real ko‘rinadigan, ammo butunlay uydirma video va audiolarini yaratish.

3.4. Axborot charchashi (information fatigue) va ruhiy kasalliklar

Doimiy axborot oqimi insonning ruhiy chidamliligini pasaytiradi:

- Doomscrolling: Salbiy yangiliklarni to‘xtovsiz varaqlash odati, bu depressiya va tashvishga olib keladi.
- FOMO (Fear Of Missing Out – biror narsani o‘tkazib yuborish qo‘rquvi): Har daqiqada ijtimoiy tarmoqlarni tekshirish, yangiliklarni kuzatish.
- Burnout (psixologik yonish): Axborot oqimidan “uzilib qolish” qo‘rquvi bilan birga keladigan surunkali stress.
- Uyqu buzilishi: Kechasi yotishdan oldin smartfon va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish melatonin (uyqu gormoni) ishlab chiqarishni pasaytiradi.

· Depressiya va tashvish bilan kasallanish ko‘rsatkichlari yoshlar orasida so‘nggi 10 yil ichida 2-3 barobarga oshdi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kuniga 3 soatdan ko‘p ijtimoiy tarmoqlarda vaqt o‘tkazuradigan o‘smirlarda ruhiy sog‘liq muammolari riski ikki barobar yuqori.

3.5. Filter bubble (filtrlash pufagi) va echo chamber (aks-sado xonasi)

Algoritmlar foydalanuvchining qiziqishlari, bosgan tugmalari va izlash tarixiga asoslanib, unga “yoqadigan” axborotni ko‘rsatadi. Natijada:

- Foydalanuvchi o‘ziga qarama-qarshi fikr va dalillarni ko‘rmaydi.
- O‘z e‘tiqodlari doimiy tasdiqlanib turadi (confirmation bias).
- Radikal va ekstremal qarashlar kuchayadi.
- Jamiyatda qutblanish (polarization) va nafrat kuchayadi.

3.6. Yoshlar va bolalar psixikasiga maxsus ta‘sir

- Bolalar tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanmaganligi sababli ko‘rgan hamma narsani haqiqat deb qabul qiladi.
- Qisqa, dinamik videolar (TikTok, Reels) yosh bolalarning diqqatini uzoq vaqt ushlab turish qobiliyatini pasaytiradi (“short attention span”).
- Ideal tana qiyofasi va go‘zallik standartlari o‘smirlarda o‘ziga bo‘lgan hurmatni pasaytiradi, dismorfofobiya va ovqatlanish buzilishlariga (anoreksiya, bulimiya) olib keladi.
- Kiberbulling (onlayn haqorat, tahdid, uyatga qoldirish) o‘smirlar orasida jiddiy muammo – o‘z joniga qasd qilish holatlarigacha olib borishi mumkin.

3.7. Infodemika (infodemic) – pandemiya davridagi axborot epidemiyasi

JSST COVID-19 pandemiyasini bir vaqtning o‘zida “infodemika” – to‘g‘ri va noto‘g‘ri, haqiqiy va yolg‘on axborotlarning katta hajmi, uning tez tarqalishi va jamoatchilik sog‘lig‘iga tahdid solishi deb atadi. Bunga misollar: vaksinalarga qarshi noto‘g‘ri ma‘lumotlar, noto‘g‘ri davolash usullari, virusning kelib chiqishi haqida asossiz nazariyalar.

4. Sun‘iy intellekt va algoritmik tavsiyalarning ahamiyati

Sun‘iy intellekt (AI) axborot oqimini boshqarishda ikki tomonlama rol o‘ynaydi:

- Ijobiy: Kontentni filtrlaydi, soxta yangiliklarni aniqlaydi, shaxsiylashtirilgan kontentni taqdim etadi, foydalanuvchining vaqtini tejaydi.
- Salbiy: AI generatsiya qilgan soxta rasmlar, matnlar va videolar (deepfake) yolg‘on axborotni yanada kuchaytiradi. Algoritmik foydalanuvchini platformada uzoqroq ushlab turish uchun ko‘proq emotsional, sensatsion va bo‘luvchi kontentni tavsiya qiladi.

5. Axborot oqimining salbiy ta‘sirini kamaytirish va undan samarali foydalanish

- Media savodxonlikni oshirish: Maktab va oliy o‘quv yurtlarida axborotni tekshirish, manbani tahlil qilish, manipulyatsiyani aniqlash bo‘yicha majburiy kurslar. Foydalanuvchilar quyidagi savollarni berishga o‘rgatilishi kerak: “Bu axborot qayerdan keladi?”, “Kimga foyda?”, “Qanday dalillar mavjud?”, “Boshqa manbalar xuddi shunday deb aytyaptimi?”.

- Axborot gigiyenasi (information hygiene): Axborot iste‘molini vaqt va miqdor jihatidan cheklash. Kuniga 1-2 marta, faqat ishonchli manbalardan yangiliklarni o‘qish. DoomsScrolling odatidan saqlanish.

- Diversifikatsiya (turli xil manbalardan foydalanish): Faqat bir nechta izoh manbalari yoki siyosiy qarashga asoslangan axborot manbalariga tayanmaslik. Turli xil (shu jumladan qarama-qarshi) nuqtai nazarlarni o‘rganish.

- Raqamli detoks (digital detox): Haftada bir kun yoki har kuni bir necha soat – smartfon, televizor, kompyutersiz vaqt o‘tkazish. Tabiatda sayr qilish, kitob o‘qish, sport bilan shug‘ullanish, oila va do‘stlar bilan real muloqot qilish.

- Ota-onalar nazorati va yo‘l-yo‘riq: Bolalar va o‘smirlar uchun ekran vaqtini cheklash, ularga faqat yoshiga mos va ishonchli kontentni ko‘rsatish, birgalikda muhokama qilish.

- Hukumat va platformalar mas‘uliyati: Soxta yangiliklar va nafrat uyg‘otuvchi xabarlarga qarshi qonunlar, algoritmik shaffoflik, platformalardan foydalanuvchilarning himoyasi. Fakt-cheking (haqiqatni tekshirish) tashkilotlarini qo‘llab-quvvatlash.

- Psixologik yordam: Doimiy tashvish, depressiya yoki axborot charchashi alomatlarida professional psixolog yoki psixiatrga murojaat qilish.

Xulosa

Zamonaviy mediadagi axborot oqimi – bu ikki tomonlama qurol. Bir tomondan, u insoniyatga misli ko‘rilmagan imkoniyatlar – tezkor xabardorlik, cheksiz bilim manbalari, global aloqa, ijodiy ifoda va iqtisodiy imkoniyatlar beradi. Ikkinchi tomondan, axborot ortiqchaligi, dezinformatsiya, manipulyatsiya, psixologik bosim va ruhiy kasalliklar xavfini keskin oshirgan. Ayniqsa yoshlar va o‘smirlar ushbu oqimga nisbatan eng zaif guruh hisoblanadi. Ular tanqidiy fikrlash qobiliyatlari yetarlicha rivojlanmagan, hissiyotlariga oson ta’sir qilinadi va ularning shaxsiyati shakllanish bosqichida axborot muhiti ularning qadriyatlarini, dunyoqarashi va xulq-atvoriga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Salbiy ta’sirlarni kamaytirish uchun shaxsiy darajada media savodxonlik, axborot gigiyenasi, raqamli detoks va diversifikatsiya; oila va maktab darajasida tarbiya va dasturlar; hukumat va texnologik platformalar darajasida qonunlar, tartib va fakt-checking choralari zarur.

Kelajakda sun’iy intellekt va algoritmlar axborot oqimini boshqarishda yanada kuchli rol o‘ynaydi. Shuning uchun insoniyatning vazifasi – bu kuchli qurolni manipulyatsiya va nazorat uchun emas, balki erkin, haqiqat va adolatga asoslangan axborot muhitini yaratish uchun yo‘naltirishdan iborat.

Conclusion

The information flow in modern media is a double-edged sword. On one hand, it provides unprecedented opportunities – rapid awareness, unlimited knowledge sources, global communication, creative expression, and economic opportunities. On the other hand, it sharply increases the risks of information overload, disinformation, manipulation, psychological pressure, and mental illness.

Children and adolescents are the most vulnerable groups to this flow. Their critical thinking skills are not fully developed, they are easily influenced emotionally, and their personality formation is strongly shaped by the information environment.

Mitigating negative effects requires personal-level media literacy, information hygiene, digital detox, and diversification; family and school-level education and programs; and government and platform-level laws, regulations, and fact-checking measures.

In the future, AI and algorithms will play an even stronger role in managing information flow. Humanity's task is to direct this powerful tool not toward manipulation and control, but toward creating a free, truth-based, and just information environment.

Foydalanilgan adabiyotlar (References)

1. Karimova D.S., Xalilov U.T. Raqamli media va axborot psixologiyasi. Toshkent: “Niso Poligraf”, 2021. 342 b.

2. Raximov B.A., Saidova M.Sh. Axborot oqimi va yoshlar ruhiy salomatligi. “Psixologiya va ijtimoiy fanlar” jurnali. 2022;4(2):45-53.
3. Ismoilova N.X. Media savodxonlik: nazariya va amaliyot. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. 276 b.
4. Sulstonova Z.R., Karimov U.A. Dezinformatsiya va soxta yangiliklarga qarshi kurash. “Ommaviy kommunikatsiya” jurnali. 2023;1(1):33-41.
5. Toshpulatov B.M. Sun’iy intellekt va axborot xavfsizligi. Toshkent: “Innovatsion rivojlanish”, 2022. 198 b.
6. Twenge J.M., Campbell W.K. Associations between screen time and lower psychological well-being among children and adolescents: Evidence from a population-based study. Preventive Medicine Reports. 2018;12:271-283.
7. Primack B.A., Shensa A., Sidani J.E., et al. Social Media Use and Perceived Social Isolation Among Young Adults in the U.S. American Journal of Preventive Medicine. 2017;53(1):1-8.
8. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report, 2017.
9. Floridi L. The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality. Oxford University Press, 2014.
10. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. PublicAffairs, 2019.